

Fülöp Mihály

Sztálin adománya. A Tismăneanu-jelentésről

Románia 2007. január 1-én vált az Európai Unió teljes jogú tagjává. Ezt az üszkös pillanatot ragadta meg Traian Băsescu elnök, hogy a román állam nevében 2006. december 18-án a Parlament két háza előtt ítélje el a „bűnös és törvénytelen” kommunista rendszert, és áldozataitól bocsánatot kérjen.¹ A nemzetet a demokratikus jogállam jegyében felemelni és egyesíteni szánó bátor nyilatkozatot a képviselők és a szenátorok többsége, a jelen lévők – Mihály király és a román értelmiség színe-java – megrökönyödésére Corneliu Vadim Tudor és nagyromániás párthíveinek hangos tiltakozása, zenebonája fullasztotta botrányba. A katarzis éppúgy elmaradt, mint Antall József parlamenti bemutatkozó beszéde alkalmával, amikor a magyar televízió a demokratikus korszak nyitánya helyett focimeccset közvetített. Mihály király csak az ülést követő elnöki fogadáson kapott szót. A kommunista nemzetállam örökségétől egy csapásra nem sikerült megszabadulni, a nemzeti önvizsgálat és megbékélés kísérlete hamvába holt.

Milyen körülmények között jött létre, és mit tartalmazott a nyilatkozat? Miért Vladimir Tismăneanut kérték fel a szakértői háttér tanulmány elkészítésére? Hogyan készült el a 666 oldalas jelentés, melyek érdemei és hibái? Kit céltott és talált el a Tismăneanu-jelentés? Mi a magyar történészek része ebben, és miért sikeredett az ő hangütésük ilyen óvatosra, védekezőre? Mi vált valóra a jelentés ajánlásaiból az elmúlt másfél évben? Rövid összefoglalóban ezekre a kérdésekre keresem a választ.

Traian Băsescu 2004. decemberi megválasztása nyitotta meg az utat az antikommunista értelmiségiek előtt, hogy az 1944–1990 közötti, majd azt közvetlenül követő időszak elítélését a legmagasabb állami közméltóság

1 Discursul Președintelui României, Traian Băsescu, prilejuit de Prezentarea Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (Parlamentul României, 18 decembrie 2006). Internet: www.Presidency.ro. Letöltve: 2008. június 27. 20 óra.

szintjén kezdeményezzék.² Sorin Ilieșiu kutató központja 2005 októberében tizenkét éves munkáját foglalta össze egy olyan *politikai vádiratban*, amely nevében nevezi a kommunista rendszer büneiért felelős személyeket és intézményeket, javaslatot tesz a kommunizmus elítélésére, az emlékezés módzatainak, helyeinek és napjainak kialakítására, a törvényhozási és igazságszolgáltatási feladatokra, a kutatásra, a levéltári hozzáférhetőségre, oktatási programokra. A köztársasági elnök 2006 áprilisában kérte fel Tismăneanut a kommunizmus elítélését „intellektuálisan és morálisan” alátámasztó bizottság megszervezésére, aki mintegy négy tucat társadalomtudóst, történészt vont be a munkába.

Miért éppen őt? Amerikai létére a Ceaușescu időkben kompromittálódott román akadémiai tudományosságon, a bal- és jobboldali nacionalista, vagyis a szociáldemokrata és nagyromániás ideológiai körön *kívül álló* Tismăneanu olyan értelmiségieket tudott szervezni a vállalkozás mögé, akik részben száműzetésük alatt megtanulták *nyugati szemmel* nézni Romániát, másrészt a rendszer ellenzékeként (és ebbe nemcsak Gheorghiu-Dej, Ceaușescu, hanem Iliescu rendszere is beletartozott) végre *le akartak számolni a kommunista nemzetállam rossz hagyományaival*. Tismăneanu szabadcsapata 2006 nyarán megrohamozta a kommunista titkosszolgálatok hétpróbás cerberusai által őrzött levéltárakat. Elnöki felhatalmazással több tízezer oldal dokumentumot téptek ki kezeik közül, rendkívül változó szerencsével. A megszerzett irattömeg feldolgozására időhiány miatt alig nyílt mód. Tismăneanu kutatócsoportja erőfeszítéseinek köszönhetően a színvonalában és szerkezetében egyenetlen, az eredetileg tervezett terjedelemnek több mint kétszeresére nőtt összefoglalóba azért itt-ott új tudományos eredmények és hivatkozások is bekerültek.

A köztársasági elnök a jelentés parlamenti bemutatásánál politikai egyensúly mutatványra kényszerült. Úgy ítélte el az „idegen diktátum” alapján Romániára erőszakolt totalitárius kommunista rendszert, hogy a felelősök megnevezését és a Ceaușescu „sárkányfej” levágása után tovább uralkodó nómenklátúra elítélését mellőzte. Băsescu elérkezettnek tartotta a pillanatot a kommunista örökség természetének leleplezésére: „egyesek

2 *Raportul pentru condamnarea regimului politic comunist ca nelegitim și criminal* propus Președintelui României, Traian Băsescu, de Sorin Ilieșiu în octombrie 2005, text actualizat în ianuarie 2006. (Supliment, „Revista 22”, nr. 188, 21 martie 2006). Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Fundației Academia Civică/Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței. Jelentés a kommunista rendszer, mint bűnös és törvénytelen politikai rendszer elítélésére. Sorin Ilieșiu 2005 októberi javaslata Traian Băsescu köztársasági elnöknek.

Gheorghe Gheorghiu-Dej időszakát idealizálják, feledve, hogy   vezette be és szilárdította meg a kommunista r muralmat Romániában... Mások a Ceauşescu-korszak szörnyűségeit próbálják mentegetni, a nemzeti  rt ekhez való állitólagos ragaszkodása miatt. A valóság az, hogy e fenti  rt ek csak t llichegett hivatkozási alapot jelentettek egy hatalomba kapaszkodó olyan csoport számára, amely a hazafiságot csak pard kra használta”. A köztársasági elnök az elnyomó rendszer moztat jnak a pártot, a politikai döntések végrehajtójának a politikai titkosrend rs get, a hírhedt Securittt tartotta. A rendszer b neit h sz pontban foglalta össze:

1. Groza bbkormnynak Romániára erőszakolása után a nemzeti er dekek feladása a Szovjetuniónak történt alárendelés következtében, ami az ország fejlődésének több évtizedes megk s tts g t eredményezte.

2. A jogállam és politikai pluralizmus felszámolása az 1946 novemberi választások meghamisítása utjn.

3. A politikai pártok és az alkotmányos monarchia sz tazsa Mihály király trónfosztásának kik nyyszerítés vel.

4. Romnia teljes szovjetizálása erő alkalmazásával az 1948–1956 k ztti időszakban, a „proletárdiktatúra” meghirdetése leple alatt zsarnoki politikai rendszer Romániára erőszakolása, amelyet a legfelsőbb vezető k r  tömörült  l sk d  kaszt vezetett.

5. Társadalmi csoportok megsemmisítése az osztályharc jegyében. A román elit legkiválóbb képviselőinek meggyilkolása, bebörtönzése, kényszermunkára küldése, marginalizlsa. A kollektív bűnösség jegyében a családokat is büntették, az „egészségtelen szrmazs uk” felsőfokú tanulmányait megakadályozták. A kommunista rendszer, az elnyomó apparátus (Securitate,  gy szs g, milicia, hatr rs g, rendőrség, etc.) ldozatainak száma f l- és két mill i közöttre becsülhető.

6. Az etnikai, felekezeti, kulturális és szexuális orientációjú kisebbségek üldözése.

7. A hegyekben harcoló antikommunista partizánok (1945–1962) megsemmisítése.

8. A vallásüldözés és a kommunizmussal szembefordul k üldözése és megsemmisítése, legyenek azok románok vagy kisebbségiek. Az ortodox egyház elnyomása, a görög katolikus egyház feloszlatása, a cionista mozgalom üldözése.

9. A kollektivizálással szembeforduló parasztok letartóztatása, meg l se, börtönbe vetése, deportálása. A parasztfelkelések erőszakos leverése (1949–1962).

10. Megsemmisítő szándékú deportálások. Etnikai üldözések. Zsidók és németek kiűldözése és „eladása”.

11. A kultúra elleni megtorlások, a nemzeti értékek kiírtása, a nyugati művészet és kultúra kiiktatása, cenzúra, a sorba be nem álló vagy tiltakozó értelmiségiek letartóztatása és megalázása (1945–1989).

12. Az 1956-os diákmozgalmak és tüntetések leverése a kommunista párt, ifjúsági és diákszervezete, a titkosrendőrség által (1958–1960), valamint az 1965 utáni elnyomó intézkedések.

13. A Zsil-völgyi (1977) és brassói munkásmozgalmak, az 1980-as sztrájkok leverése, a tiltakozó munkások letartóztatása és deportálása.

14. A 70-es és 80-as évek ellenzéki és disszidens személyei elleni megtorlás. A legbátrabb ellenzékiek letartóztatása és megölése (Ursu mérnök, Mircea Răceanu diplomata halálra ítéltése), az árulással vádolt személyek halálra ítéltése.

15. A történelmi és kulturális örökség lerombolása az 1980-as években Ceaușescu nagyvárosi hóbortjának és a nagy kulturális-történelmi tájékoztatósi pontok eltörlése rögeszméjének köszönhetően. A vidék „területrendezési” politikája következtében Románia lakossága egy része lakóhelye elhagyására kényszerítette.

16. A „demográfiai politika” katasztrofális következményei (1966–1989) több ezer halálos áldozattal.

17. Az „ésszerű táplálkozás” aberráns normáinak, az éhezésnek a lakosságra kényszerítése, a fűtés leállítás, a nyomor, a lakosság fizikai romlása a rendszer politikája következtében.

18. Az anyagi és erkölcsi nyomor, a félelemkeltés felhasználása a kommunisták hatalmon tartásához. A marxizmus állítólagos előírásainak megfelelően a rendszer az egész lakosságot egy abszurd társadalmi kísérlet anyaiá silányította.

19. A román társadalom erkölcsi iránytűjének és szolidaritásának szétrombolása, aminek hiányában a nép nem lehet ura szabad akaratának.

20. Ceaușescu parancsára, a Román Kommunista Párt vezetésének jóváhagyásával a fellázadt polgárok lemészárlása, a hadsereg és a Securitate egyes egységeinek részvételével az 1989 decemberi antikommunista forradalom során.

Az elnök parlamenti nyilatkozata – néhány kivételtől eltekintve – Sorin Ilieșiu javaslatának alapelemeit tartalmazta, ennek alátámasztására tehát aligha volt szükség a Tismăneanu-bizottság hosszú jelentésére. A kihagyott részek némileg árulkodóak: az egyik a rendszer szovjet megszállás alatti

születési körülményeire, Visinszkij külügyminiszterhelyettes 1945 márciusi Mihály királyra a Groza kormányt rákényszerítő beavatkozására, a vasgárdistából kommunistává vált lumpenelemek demokratikus pártok elleni erőszakosságaira, a másik a Moszkvának alávetett parancsuralmi rendszer nemzeti és politikai értékekkel való szembenállására, a szociáldemokrácia és szakszervezetek szétzúzására, az igazságszolgáltatás egyszerű kommunista eszközzé silányítására utalt. 1956 említésénél pedig kihagyta a lengyel és magyar emancipációs mozgalmakkal érzett román szolidaritás említését. Nem került be a katolikus és protestáns egyházak üldözésére vonatkozó rész sem. A köztársasági elnök pillanatnyi politikai érdektől vezérelt politikai bátorságának, Sorin Ilieșiu javaslatának és Vladimir Tismăneanu jelentésének leglényegesebb vonása, ami a nagyromániás képviselőket tiltakozásra, Iliescut duzzogó visszavonulásra készítette, viszont félreérthetetlenül kifejezésre jutott: Bănescu *megfosztotta a hazafias, a nemzeti jelzőtől* a Ceaușescu-korszak rendszervédő kommunista nacionalizmusát és a zsarnok árnyékában újraélesztett szélsőjobboldali radikalizmust.

Traian Bănescu politikai ellenfeleinek elítélését a Tismăneanu-bizottság jelentésére bízta: a 2000-es elnökválasztás két főszereplőjét – Ion Iliescu elnököt (a román Putyin), aki a tízmillió szavazat 2/3-át, és Ceaușescu egyik udvari költőjét, Corneliu Vadim Tudort (a román Zsirinovszkij), aki a szavazatok 1/3-át nyerte – csak az összefoglaló tanulmányban említik. A parlamenti nyilatkozatot megelőző hetekben a jelentés kiszivárgott részletei a sajtóban emiatt kavartak vihart. Mindazonáltal a jelentés szerzői elleni felzúdulást nem csak ez váltotta ki. A román ortodox egyház megalkuvó és kollaboráns vezetőit is leleplezték, márpedig a román jobboldalnak, Traian Bănescu elnöknek az ortodoxia az egyik társadalmi és ideológiai bázisa. Tismăneanu néhány héten belül ezért ebben a kérdésben kénytelen volt visszatáncolni.

Az áldozatok méltóságát és becsületét helyreállítani, a bűnösöket pelengérré állítani kívánó, megtisztulást követelő értelmiségiek Romániában nehéz terepen mozognak. A román társadalom többségének rossz a lelkiismerete. Ki ne emlékezne arra, hogy nem is olyan régen, a függetlenségi nacionalizmus újjászületésének pillanatában, Ceaușescunak 1968 augusztusában a mostani bal- és jobboldaliak egyaránt *lelkesen, de még mennyire lelkesen tapsoltak?* Ki ne emlékezne arra, hogy meggyőződésből vagy kényszerből százezrek és milliók működtek együtt, szolgálták ki az öröknek hitt, nagy hirtelen „bűnösnek és törvénytelennek” nyilvánított rendszert – beleértve a jelentés szerzőinek felmenőit? 1968 augusztus 21-én mindenki felsorakozott a pártvezér mögé. Ahogy 1971 őszén Antonescu volt vezérkari főnöke mondta nekem: „Lehet, hogy Ceaușescu kommunista, de egy igazi

hazafi.”³ Ez a „nemzeti egység” lett bukása pillanatáig legfőbb támasza, ellenfeleit azzal hallgattatta el: aki kezét emel rá, vagy szólni mer ellene, az a „külföld” által felbújtott „hazaáruló”.

Vladimir Tismăneanu érdeme, hogy a rendszer nemzeti egységre, hazafiságra hivatkozó öngazolását vonja kétségbe, bebizonyítva, hogy a román kommunista állam sztálinista lényegű és „nemzetellenes”, attól a pillanattól, hogy a Szovjetunió, az idegen nagyhatalom erőszakkal Romániára kényszerítette, addig a pillanatig, amíg a nép felkelése forradalmi erőszakkal rázta le magáról. A bizottság elnöke a kommunista rendszer elítélését a demokratikus román politikai közösség létrejötte alapfeltételének tartja. A rendszer lényegének éppen a *sztálinista folytonosságot*⁴ tekinti, amely Európában – Albánia kivételével – példa nélkül álló, és ami a Ceaușescu „sárkányfej” levágása után Iliescu első elnökségének végéig, 1996-ig, meghosszabodott. Ebben leli magyarázatát annak, hogy 1989 decembere után miért késett 2006-ig a kommunista korszak kritikai felülvizsgálata. Ebben az értelmezésben Gheorghiu-Dej kommunista vezetése a szovjet csapatok 1958-as távozását követően azért sodródott szembe a román hazafiság jelmezét magára öltve a sztálini folytonossággal szakítani próbáló hruscsovi újításokkal, hogy hatalmát a régi módon és eszközökkel tarthassa meg. Romániában nem kétféle kommunista rendszer létezett, előbb internacionalista és utána nacionalista, vagy román olvasatban: az egyik „szovjetbarát”, „kominternista”, a román nép „lelkétől és a nemzettől idegen”, a másik, szakítva a Szovjetunióval, azonosult „a nemzeti értékekkel”, hanem egy és ugyanazon, természetében, hatalomgyakorlásában és ideológiájában sztálinista lényegű rendszer, amely előbb a szovjet csapatokra és titkosrendőrségre támaszkodva, majd a nemzeti kommunizmus álarcát magára öltve tartotta fenn magát. Ceaușescut 1968-ban a szovjet vezetés fel sem kérte a részvételre a csehszlovák intervencióban. A pártvezér saját hatalmi bázisa megteremtésére használta a nemzeti érzelmeket, a román társadalom Szovjetunióval szembeni függetlenségét követelő tömegindulatát. Ettől kezdve minden belső kritikát azzal az érveléssel fojthatott el, hogy a szomszédok, a Szovjetunió, Magyarország (amely Erdélyt akarja visszaszerezni), Bulgária ugrásra készen áll a „szocializmus román útjának” fegyveres erőszakkal történő

3 Ez egybecseng Iuliu Maniu szavaival: „Valamennyien románok vagyunk, nem kannibálok”, amit az Antonescu-perben tanúskodása alkalmával mondott 1946 májusában. Josif Constantin Drăgan: *Antonesco. Mareșalul României și rășboaiete de reîntregire*. Centrul european de cercetări istorice, Venezia, 1986. 482. l.

4 Fülöp Mihály: *A román külpolitika aktuális kérdései, a magyar-román viszony*. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 1985. december 31.

megszüntetésére. Az inváziótól rettegő román társadalmat a „szocializmus építése egy országban” sztálini jelszava jegyében sorakoztatta maga mögé. Ceaușescu nacionalista retorikája hamarosan felszabadította a román történelem legsötétebb démonait, a szélsőjobboldal mélyben szunyadó obskurantista, „mélyromán” erőit. Adrian Păunescu, Corneliu Vadim Tudor-féle költők, a „Cîntarea României” mozgalom, Ilie Ceaușescu hadtörténészei, a dáko-román mitológia képviselői Ceaușescu kultuszával ötvözve építették fel azt a zavaros eszmekört, amiből később a Nagy Románia párt szökkenet szárba. A rendszer mindaddig fenn is maradt, amíg a külső veszéllyel riogatás erősebbnek bizonyult, mint a sötétséggel, a félelemmel és a nyomorral szembeni mélyben fortyogó tömegindulatok.

A bizottság elnöke joggal mutat rá az 1968 utáni román „önálló”, „független” külpolitika Ceaușescu-személyi hatalmát, a kommunista rendszert védő funkciójára. A Nyugat csodálatát kivívó kurzus csak látszólag vert éket a szovjet szövetségi rendszerbe. Valójában Moszkva kezdettől a román külpolitikai eltéréseket az „elviselhető bosszúság” szintjére szorította.⁵ Vladimir Tismăneanu szerint a román nemzeti kommunizmus soha sem jelentett veszélyt a Varsói Szerződés Szervezetére, a szovjet szövetségi rendszer egységére. Az eltérések nyugati és hazai, román propagandája pedig rendszervédő funkciót szolgált. Ideológiai elhajlásról, „revizionista eretnekségről” szó sem volt: a román kommunizmus sztálinistább, Nyugat-ellenesebb, anti-liberálisabb, értelmiségellenesebb maradt, mint maga a szovjet. Ceaușescu „nemzeti kommunizmusa” hamis nacionalista eufóriát okozott, a szovjettől eltérő, szocializmushoz vezető román út ábrándképét rajzolta fel. 1980 után az állítólag autonóm külpolitika és a represszív belpolitika ellentmondása szakadékká mélyült. Az adósságválságra a rendszer válasza a sztálini autarchia. Románia „ostromlott erőddé” változott.

A rendszer a külső ellenségtől rettegés jegyében a belső ellenség megsemmisítésére törekedett, a leghalványabb bírálat mögött is összeesküvést, felforgatást, bűnt szimatoltak. Tismăneanu megfogalmazásában: „A kommunista Románia létezésének első napjától az utolsóig a lakosság elsöprő többsége számára *börtön* volt.” A Moszkva érdekeinek alárendelt Románia a sztálinista politikához és ideológiához akkor is hű maradt, amikor a szovjetek közvetlen ellenőrzése alól kikerült. Nem véletlen, hogy Ceaușescu közvetlenül bukása előtt, amikor már érezte, hogy nemzeti kommunizmusa tartópillérei inognak, rendszere megmentésére a szovjet szövetségi rendszer, a Varsói Szerződés Szervezete fenntartása mellett tört lándzsát. Ezért

5 Fülöp Mihály: *Románia külpolitikája 1953–1979*. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 1980. 195.

minősíti a jelentés szerzője a román kommunista rendszert „nemzetellenesnek”, amely sztálinista lényegűnek bizonyult nacionalista hittételei ellenére. Tismăneanu szerint Romániát a nép érdekeitől és törekvéseitől „idegen politikai csoport” bitorolta, sztálinista totalitárius rendőrállammá alakítva az országot.

A bevezető tanulmány írója szerint a rendszer erőszakban született, erőszak tartotta fenn, és erőszakban múlt ki. Örökösei, Ion Iliescu, Petre Roman a kommunista pártot Nemzeti Megmentés Frontjává alakítva ott folytatták, ahol a kivégzett diktátor abbahagyta: a „civil” társadalmat és a demokratikus pártalakulatokat demonizálták, a marosvásárhelyi magyarellenesség pogromot a politikai titkosrendőrség újraélesztésére használták, az 1990. június 13–15-i bányászjárást a törékeny pluralizmus ellen fordították. Ceaușescu utódait ugyanaz az értelmiség-, pluralizmus- és Nyugatellenesség jellemezte, mint a nemzeti sztálinizmus egész korszakát. Iliescu 1990–1996 közötti elnöksége az oligarchikus kollektívizmus, a tekintélyuralom, az állami mindenhatóság elveire épült. A Tismăneanu-jelentés összefoglalójában – az igazságszolgáltatás és a kutatók mozgósításával – javasolta az 1977-es Zsil-völgyi, az 1987-es brassói munkáslázadás, a több, mint ezer áldozatot követelő antikommunista tüntetések elleni megtorlás felelőseinek felkutatását és bíróság elé állítását, az 1990. márciusi „etnikai diverzió” felderítését, a bukaresti Egyetem téri tüntetés leverésének és az 1991–1999 közötti bányászjárások kivizsgálását. A bizottság a Nemzeti Megmentési Front, a Belügyminisztérium, a titkosszolgálatok iratai titkosításának feloldását, az 1990. márciusi temesvári és a bukaresti Egyetem téri nyilatkozatok antikommunista forradalmi proklamációként elismerését szorgalmazta.

A Tismăneanu-jelentésnek a historiográfiai összefoglalót követő első része a Román Kommunista Párt, a második az elnyomás, a harmadik a társadalom-gazdaság és kultúra kérdéseit taglalja, végül közli a kommunista és titkosszolgálati vezetők életrajzi adatait. A nemzetközi összehasonlításban is új eredmény a *szovjet tanácsadók* szerepéről szóló fejezet. Alekszandr Januárevics Visinszkij szovjet külügyminiszterhelyettes Sztálin utasítására 1945. március 6-án katonai és politikai fenyegetéssel kényszerítette a román uralkodóra Petru Groza kormányát. A szovjet katonai megszállás alatt Dimitrij Georgevics Fedicsikin vezette, Romániába telepített NKVD egység hozta létre Bodnăraș irányításával a román titkosrendőrséget. Első, szovjetekkel közösen végrehajtott akciója 1945. február 24-én a Rădescu-kormány megbuktatására szervezett vérengzés.⁶ A kezdeti időszakot Mihály király és

6 Leonyid Gibianszkij közlése. Az akció kísértetiesen hasonlít a budapesti Parlament előtti 1956. október 25-i tömegmészárlásra.

a történelmi pártok vezetőinek megfigyelése, a szomszéd népi demokraci k titkosrend rségeivel kialakított együttműködés (Bodn raş 1947 májusban, Groza budapesti látogatása alkalmával találkozott Péter Gáborral, a romániai magyarság elleni szovjet-magyar-román titkosszolgálati akciók ekkor kezdődtek)⁷, majd a nyugati hatalmak és Tito Jugoszl vi ja elleni harc jellemezte.

Gheorghiu-Dej kérésére Sztálin a Rajk-per romániai k vetkezm nyeiinek felszámolására küldte 1949 novemberében Bukarestbe Saharovskijt⁸  s Patrikeevet, akik Márton  ron monstre perének megrendezését is elindították. Saharovskij a hatvanas évek elején, a szakítás pillanatában a román kollégák fejéhez vágta, hogy a „romániai „hírszerzést” a szovjet tisztek hozták létre, szovjet alapon..., köteleessége tehát, hogy elsősorban a szovjet érdekeket szolgálja”.⁹A román hadsereg 1944 kora őszén került közvetlen szovjet ellen rzt s alá. 1947 végétől had gyminiszterk nt a szovjetek bizalmi embere, Bodn raş irányította. Belgrádból Bukarestbe került a Kominform folyóirata. Moszkva akaratát a „Tart s b k ert, népi demokraci ert”c. Tito ellenes propagandakiadv ny főszerkesztője, Borisz Nyikolaevics Mityin, az SzKP KB tagja, Sztálin  letrajz r ja, Gheorghiu-Dej egyik támasza közvetítette. A román kommunista párt vezetőségének munkájában rendszeresen részt vett, azt irányította. Kulcsszerepet játszott Sztálin  s Gheorghiu-Dej 1952.  prilisi moszkvai találkozt ja után Ana Pauker, Vasile Luca  s Teohari Georgescu eltávolításában, Malenkov szovjet miniszterelnök utasítására Lucretiu P tr şcanu kiv geztet s ben.

A teljes szovjet ellen rzt s minden területre kiterjedt. Sztálin írta bele a román alkotmányba a Magyar Autonóm Tartomány létrehozását, írta elő a mezőgazdaság kollektivizálását, a paraszti vagyonok elkobzását, a pénzügyi reformot, a Duna-Fekete-tenger csatorna és a hozzá tartozó román Gulag építését,¹⁰ szovjet tanácsadók k szített k a román ötéves tervet, vezették be a „szocialista realizmust” a kultúrába. A közvetlen szovjet jelenlét felsz mo-

7 A magyar-román titkosszolgálati együttműködés első szakasza a kommunista rendszer bukásáig tartott. Ennek legrtragikusabb epizódja Demeter Béla kiszolgáltatása a magyar  llamv delmi hatóság által a Securit t nak 1951.  prilis végén.

8 Alekszandr Mihajlovics Szaharovszkij 1949-1953 között a szovjet titkosszolgálati tanácsadók, majd 1956 és 1971 között a KGB I. főigazgatóságának, a hírszerzésnek a vezetője.

9 Ion Mihai Pacepa: *Cartea neagr  a Securit ţii, vol II. Viaţa mea al turi de Gheorghiu-Dej*. Editura Omega, Bukarest, 1999. 11.

10 A tervet 1949-ben a szovjet Saposnyikov tábornok terjesztette Sztálin, Molotov, Berija, Kaganovics, Gheorghiu-Dej, Posteu   s Gaston-Marin el . Doina Jela: *Cazul Nichita Dumitru*. Editura Humanitas, Bukarest, 1995. 30-31.

lását, természetesen a csapatkivonást is, a *szovjet pártvezetés kezdeményezte* 1957 januárjában, *jutalmul* Gheorghiu-Dej magyar ellenforradalom elleni harcra felajánlkozásáért, együttműködéséért Nagy Imre ügyében, szövetségi hűsége bizonyításáért. Hruscsov 1964. októberi megbuktatása után Gheorghiu-Dej kapott az alkalmon: azonnal kivonta a román titkosszolgálatot a szovjet közvetlen ellenőrzés alól, noha a szovjetek javára végzett hírszerzést Románia a hidegháború végéig folytatta. A Securitate szovjet fióként-ményként született. Alapító hagyományaihoz híven szovjet rendszerben és módon folytatta tevékenységét a zsarnok bukásáig a pártvezetés által ellenségnek nyilvánítottakkal szemben.

A többi fejezetről aligha érdemes külön megemlékeznünk, hiszen funkciójuk érthető módon a politikai vádirat egyes pontjaink, alátámasztására szorítkozik. Jellemző, hogy a román társadalom tömeges ellenállásának, az 1956-os magyar forradalomhoz hasonló felkelés hiányát azzal próbálják pótolni, hogy a hegyekbe „antikommunista partizán mozgalmat” képzelnek. Ezeknek a „primitív lázadóknak”¹¹, ha volt is ideológiájuk, az a vasgárdista eszmevilágból táplálkozott. Szerencsére Sorin Ilieșiu eredeti javaslatát – a második világháború előtti antikommunista küzdelem említését, amit nagyromániasok sokáig témaként sajátítottak ki – nem vették be az elnöki nyilatkozatba. Ilieșiu azt igényelte, hogy örökítsék meg Románia és a román nép kommunizmus elleni „harcát, oppozícióját, ellenállását 1919 és 1944 között: a román hadsereg harcát a totalitárius-bolsevik Bela Kuhn (sic!) vezette rendszer ellen, melynek célja Lenin világforradalmi elképzeléseinek megvalósítása; az alkotmányos román állam és demokratikus politikai szervezetek ellenkezését Románia Kommunista Pártjának nemzetellenes álláspontjával szemben, amely a párt betiltásához vezetett, és semlegesítette a Kreml expanziós terveit, amelyet Sztálin és a Komintern politikájának teljesen elkötelezett politikai eszközöként képviselt; a jogtalanul, Hitler és Sztálin gangster megállapodása következtében (Ribbentrop–Molotov 1939. augusztusi paktuma és titkos függelékei) elcsatolt román területek (Besszarábia, Észak-Bukovina, Herca-kiszögellés¹²) felszabadí-

11 Eric Hobsbawm: *Bandits*. London, 1969.

12 Herca-tartomány az 1940. június végén Szovjetunió által elfoglalt területeken túlhaladóan 1945 őszén került a szovjet külügyminisztérium béketerveibe öt Duna-deltai szigettel együtt, amit a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi román békeszerződése helyett a Groza által Moszkvában aláírt 1948. február 3-i barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény szovjet-román határt kijelölő jegyzőkönyve juttatott a Szovjetuniónak. Leonyid J. Gibianskj: SzSzsZR i nekotorie problemi eirnova uregulirovania sz Ruminiei na zaversajuscsem etape Votroj mirnovoj vojni. (A Szovjetunió és a román békerendezés néhány kérdése a második világháború befejező szakaszában). In *Materiali dvuzstoronnyeji komisszii isztorikov Rosszii i Ruminii. X naucsnaia konferencia*. Moszkva, oktyabr 2005. Moszkva 2007. 38–54.

tásáért folytatott küzdelmet”. Traian Bănescu viszont megemlítette az áldozatok számát fél- és kétmillió között megjelölő, az 1989 decemberi forradalom antikommunista jellegét bizonyítani hivatott tétéleket (a tüntetők azt kiáltották a rájuk rontó rohamcsapatoknak: „Inkább meghalunk, de szabadok leszünk!”).

Hogyan csöppentek a magyar történészek ebbe a jellegzetesen román belügyi vitába? A harmadik részben díszítő elemként – a Romániában már alig létező német és zsidó kisebbség szenvedés- és üldözés-történetével egyetemben – ott szerepel a magyar kisebbség történetéről szóló összefoglaló is. Salat Levente – nagyon helyesen – úgy döntött, hogy a névre szóló politikai vádirat írásában nem vesznek részt. Ehelyett hatástanulmányt állított össze a Román Nép-, majd Szocialista Köztársaságba „integrálni” kívánt magyarok lakosságáról. Salat Levente jó érzékkel választotta ki a román levéltárakban kutató fiatalokat. Ahol lehetett, be is építették az újonnan megszerzett forrásokat. Külön megtisztelő számomra, hogy Vincze Gáborral írt műveinket olvasták és használták. Meg tudom érteni zavarukat, amikor végre beengedték őket a titkos román levéltárakba. Valahogy úgy érezhették magukat, mint Ali Baba, aki nem tudta hirtelen, hogy melyik kincset rejtse zsákjába. A Tismăneanu-jelentés tanulmányainak színvonalát a magyar alfejezet meghaladta, az adott körülmények között nehezen lehetett volna ebből többet kihozni. A magyar szerzők részvétele a vállalkozásban összességében indokoltnak bizonyult. A magyar nemzeti és tudományos közösségnek akkor válna igazán hasznára gyűjtésük, ha – Tismăneanu ajánlásainak megfelelően – a lehető leghamarabb a világhálón *közzétennék* a levéltári fondok és dokumentumok jegyékét.¹³

A szerzők bátorítására javaslom, hogy a román kommunista politika a magyar kisebbségre gyakorolt hatása mérlegének felállításánál, a javított kiadás publikálásánál két szemléleti hiányosságot lehetne korrigálni. Először: óvatosan, előre védekezve, néhol orwelli nyelvezetben fogalmazódott a tanulmány, amit csak a kolozsvári beavatottak értenek, nehogy a román bal- és jobboldali nacionalisták céltablájává váljon. Sikerült: nem is figyelt fel az írásra senki, még az érintettek sem. Az összefoglalóban ugyanis nem említik a lényegyet, a rendszer máig elhallgatott *születési hibáját*, azt, hogy *Észak-Erdélyt Joszif Viszárionovics Sztálin adományozta*¹⁴ a román kommunista baloldalnak,

13 Erre magától kínálkozik a transindex.ro *Erdélyi adattára*.

14 Sarret bukaresti francia politikai képviselő használta a „Sztálin adománya” megfogalmazást Észak-Erdély román közigazgatás alá helyezésére 1945. március 12-i 153. sz. bukaresti rejtjeltáviratában. Ministre des Affaires Etrangères, Archives et Documentation, Série Z Europe, 1944–1949, volume 27. Paris. Idézi: Anna Fülöp: *La Transylvanie dans les relations roumano-hongroises vues du Quai d'Orsay (septembre 1944 - décembre 1947)*. Colecția Diversitate etnolinguală în România, Cluj-Napoca, 2006. 57.

teremtette meg ezzel a Groza-kormány és a román kommunisták uralmának, 1945 utáni tömegtámogatásának alapját. *Erdélyt románok féltették a magyaroktól.* Ez hatotta át a román kommunista nemzetállam híveinek gondolkodását, és irányította cselekedeteit 1945-1946-ban a béketárgyalásoknál, a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásánál, az 1956-os magyar forradalomnál és szabadságharcnál, az 1968-as csehszlovákiai invázió után, az 1989 decemberi román forradalmat követően is áthatotta a román *kommunista nemzetállam* híveinek gondolkodását, és irányította cselekedeteit. A totális nemzetállamban ezért a *romániai magyarság egésze gyanús, állambiztonsági veszélyt jelent, szükséges totális ellenőrzés alá helyezni, az anyaországtól elszigetelni* és végsősoron mindenáron beolvasztva *megszüntetni*. Traian Bănescu is ösztönösen érezte, nem érdemes feszegetni a rendszer születési körülményeit, Románia háborús vereségének következményeit, azt, hogy Mihály király Észak-Erdélyért cserébe fogadta el a Groza-kormányt. Másodjára: Románia a Gheorghiu-Dej korszakban a szovjet *divide et impera* politikának alárendelve, majd a Ceaușescu-rendszer idején „ostromlott erődként” előbb a Rákosi-, majd a Kádár-rendszer Magyarországtól is elzárkózott. A Szovjetunió árnyékában a Románia és Magyarország közötti viszony a hidegháborús szembenállásra hasonlított, ahol a Kelet a sztálini ortodoxia jegyében élő Románia, a Nyugat – munkásmozgalmi szóhasználatlaltal – a „jobboldali elhajló”, „revizionista” Magyarország. A magyar forradalom után, majd Csehszlovákia megszállását követően kialakított „nemzeti egységből” ezért maradt ki a magyar kisebbség. A bukaresti kommunista vezetés ott sejtette mögöttük az anyaországot, amely *puszta létezésével veszélyeztette Románia területi épségét*, és „nyugati”, „fellazító” jellege miatt a román kommunista rendszert. Ez a háttére annak, hogy a magyar Tőkés László lett a szikra, aki a romániai forradalmat lánggra lobbantotta. És ez az oka annak, hogy a magyar református püspök szerepét szinte az egész román politikai spektrum *tagadja*, vagy kisebbiti, *magyar „összeesküvést”* vagy „titkosszolgálati akciót” sejtetve mögötte.

Schöpflin György még a román kommunista rendszer bukása előtt írta: „Míg az általános politikai helyzet Romániában rossz marad, azaz amíg Ceaușescu él, addig a magyarok kilátásai is reménytelenek... Ceaușescu halálával az utódok demoralizált, ellenséges, mogorva és apatikus népet kapnak majd örökül, amely bármiféle politikai hatalmat gyanúsnak fog tartani.”¹⁵ Másfél évvel az Európai Unióba belépés, és három és fél évvel Traian Bănescu megválasztása után *a nép még mindig demoralizált, ellenséges, mogorva és apatikus, politikai vezetőiben ma sem bízik*, de mindenesetre nem

15 Schöpflin György: *Az emberi jogok és a nemzeti kérdés Romániában*. Fordította: Bojtár B. Endre és Melegh Attila. Századvég, Budapest, 1989. 119.

arra az útra lépett, amire Putyin Oroszországa. A demokrata Traian Băsescu elnök és a liberális Tăriceanu kormányfő a Tismăneanu-jelentés kiadásának pillanatában egyetértett azzal. A kettejük között ezután kibontakozó hatalmi harcban Markó Béla Romániai Magyar Demokrata Szövetsége a nem magyarellenes kormányfő, Tőkés püspök, a Magyar Polgári Párt a „kommunistaellenes” elnök táborába igyekszik állni. Időközben Corneliu Vadim Tudor három millió szavazóját veszítette el, párthívei a baloldali (szociáldemokrata) vagy jobboldali (demokrata-liberális) nacionalisták, esetleg a Konzervatív Párt, Gigi Becali vagy más szélsőjobboldali pártok táborába sodródtak, vagy el sem mentek szavazni. Az elnök az Iliescu és Corneliu Vadim Tudor ellenes értelmiséget nyilatkozatával felsorakoztatta maga mögé. *A román hatalmi harcok elsodorták Tismăneanu ajánlásainak végrehajtását*, egyedül az Országos Levéltár főtitoknokát sikerült nagy nehezen félreállítani. Vladimir (barátainak: Volo) Tismăneanu járja a világot jelentésével, ismertette azt a washingtoni Woodrow Wilson központban, Brüsszelben (ez alkalommal Tőkés püspök is üdvözölte), Párizsban. Új lapot nem nyitottak Románia történetében, de legalább – ahogyan Mihály király fogalmazott – *„a kommunizmust sikerült túlélni”*.¹⁶

16 Mihály király a jelentés bemutatását követő köztársasági elnöki fogadáson kapott szót, 2006. december 18-án.